

RECENZJE, OMÓWIENIA, SPRAWOZDANIA, KOMUNIKATY

Mateusz Rybarski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6009-0414>

e-mail: mateusz.rybarski@amu.edu.pl

Elisa Mattiello: *Transitional Morphology: Combining Forms in Modern English*.

Cambridge University Press. Cambridge 2023, ss. 238

Tradycja badań nad złoženiami zawierającymi tzw. formy związane (*combining forms*) jest już długa, a literatura na temat struktur tego rodzaju – bogata i różnorodna. W ich toku prowadzono refleksję empiryczną (zob. np. Marchand 1969; Bauer 1983, 1998; Warren 1990; Iacobini 1999; Preci 2005, 2008; Kastovksy 2009; ten Hacken 2012; Melloni 2023), jak i dokonywano analiz materiałowych (zob. np. Lüdeling i in. 2002; Inčauraitė-Noreikienė 2013; Díaz-Negrillo 2014). Na gruncie językoznawstwa polonistycznego struktury tego typu badali m.in. B. Kreja (1993, 1995, 2000), H. Jadacka (2001) i K. Waszakowa (2005). Nie będzie jednakże żadną przesadą konstatacja, że w pracach na temat złożeń z formami związanymi (członami związanymi, afiksoidami) zdecydowanie dominują studia szczegółowe, o wiele mniej powstało zaś monografii empirycznych i syntetycznych opracowań poświęconych temu zagadnieniu, takich jak niepublikowane analizy Iacobini (1992), Masseroli (1994) oraz Inčauraitė-Noreikienė (2017) czy ogłoszone drukiem rozprawy: Panocová (2015), Vojteková (2021) i Fajardo (2022).

Wydana w 2023 r. nakładem wydawnictwa prestiżowego Uniwersytetu Cambridge anglojęzyczna monografia naukowa pod tytułem *Transitional Morphology: Combining Forms in Modern English* autorstwa Elisy Mattiello wpisuje się w zaprezentowany wyżej nurt słowotwórczych badań nad formami związanymi w różnych językach europejskich. Włoska językoznawczyni poddała w niej analizie angielskie złożenia zawierające 81 form związanych poświadczonych po raz pierwszy po 1950 r. (według danych Oxford English Dictionary). Składa się ona z ośmiu zasadniczych części: wstępu, przeglądu literatury przedmiotu z prezentacją oryginalnej koncepcji teoretycznej,

opisu metodologii, rozdziałów poświęconych neoklasycznym, skróconym i wyabstrahowanym formom związanym oraz jednostkom nabierającym statusu form związanych, a także wniosków.

We wstępie badaczka m.in. wskazała na różnorodność terminów opisujących formy związane, wśród których wymieniła (s. 2): *afiksoidy*, *prefiksoidy*, *sufiksoidy*, *półwyrazy*, *quasi-leksemy*, *konfiksy*, *libfiksy*, *pseudoafiksy*, *półafiksy*, *formanty afiksopodobne*, *morfemy ludowe* (*folkmorphs*) i cząstki kontaminacyjne (*splinters*), zdefiniowała formy związane jako początkowe lub końcowe morfemy związane, które stanowią allomorficzne warianty klasycznych łacińskich lub greckich wyrazów bądź skrócenia wyrazów angielskich, którym towarzyszy często uogólnienie znaczenia (s. 2–3). Określiła też jako swoje cele stworzenie modelu teoretycznego opisującego formy związane w języku angielskim oraz danie przeglądu nowych złożzeń z członami związanymi w we współczesnej angielszczyźnie (s. 5), a także sformułowała nurtujące ją pytania badawcze. Kolejny rozdział otwiera przegląd literatury przedmiotu na temat form związanych, w którym zostało dokładnie zreferowanych łącznie 15 publikacji autorstwa H. Marchanda (1969), V. Adams (1973), L. Bauera (1983, 2013, 2017), I. Plaga (2003), B. Warren (1990), B. Fradina (2000), A. Lehrer (1998, 2007), P. Baldiego i C. Dawar (2000), E. Ronneberger-Sibold (2010), T. Prćicia (2005, 2008) oraz D. Amiot i E. Dugasa (2021). Autorka omówiła w nim następnie to, w jaki sposób dotychczas interpretowano formy związane w ramach takich podejść, jak *extra-grammatical morphology* i *marginal morphology* W. Dresslera, *extravagant morphology* M. Eitelmana czy *paradigmatic morphology* L. Bauera. Później zaprezentowała szczegółowo oryginalną koncepcję morfologii przejściowej (*transitional morphology*) rozumianej jako ta część morfologii, która obejmuje zjawiska przejściowe między morfologią i innymi podsystemami języka (np. fonologią i składnią) oraz między różnymi subkomponentami samego systemu morfologicznego (np. derywacją i kompozycją), a także szczegółowo opisała wiążące się z nią pojęcia, takie jak: dynamika, kierunkowość, granice, prototypowość, peryferyjność, stopniowalność i dualizm (s. 32–38). Dalej scharakteryzowała zjawiska przejściowe (*transitional phenomena*) i struktury graniczne w morfologii języka angielskiego, do których zaliczyła przejście z klasy złożzeń do afiksów oraz z klasy afiksów do wyrazów, złożenia syntetyczne (*syntethic compounds*), morfy jednostkowe, złożenia neoklasyczne (*neoclassical compounds*) i kawałki kontaminacyjne (*splinters in blends*). Potem przeszła do interpretacji form związanych jako jednostek sytuujących się w obrębie morfologii przejściowej. W jej wyniku naukowczynie ustanowiła czteroelementową opozycję terminologiczną: *afiksy* – *afiksoidy* – *formy związane* – *człony złożzeń*. Uczyniła to na podstawie takich kryteriów,

jak: związanie, oparcie na morfemach, łączliwość ze związanymi i wolnymi morfemami, zdolność do zajmowania początkowej i końcowej pozycji, stałość pozycji, obecność elementu łączącego, nieprzerwalność, obecność akcentu, lewa i prawa pozycja akcentu, odnoszenie się do autonomicznych wyrazów (bez skrótów), pisownia z łącznikiem lub bez, gęstość leksykalna, poziom abstrakcji, kompozycjonalność semantyczna i tworzenie na zasadzie analogii. Część teoretyczną zwięzła klasyfikacja form związanych, zgodnie z którą dzielą się one na neoklasyczne formy związane (*neoclassical combining forms*), skrócone formy związane (*abbreviated combining forms*), wyabstrahowane formy związane (*secreted combining forms*) oraz formy związane *in statu nascendi* („in the making”). W kolejnym rozdziale autorka opisała wykorzystane źródło, zbiór danych, metody selekcji materiału oraz badania korpusowego. Jak stwierdziła, wpisała zapytanie „comb. form” w wyszukiwarce zaawansowanej OED z ograniczeniem chronologicznym do okresu 1950–2019, w wyniku czego otrzymała grupę 81 form związanych, na którą składało się w sumie 19 form neoklasycznych, 22 skrócone, 27 wyabstrahowanych oraz 13 cząstek kontaminacyjnych nabierających statusu form związanych, w tym 47 inicjalnych i 34 finalne. Później wyekscerpowwała zawierające je leksemy z Corpus of Contemporary American English i The News on The Web Corpus (by zaprezentować liczbę utworzonych formacji) oraz w Google Books Corpus (by ukazać frekwencję tych wyrazów w latach 1950–2019). Cztery kolejne rozdziały badaczka poświęciła poszczególnym typom wyróżnionych form związanych. W każdym z nich w odpowiednich paragrafach wymieniła źródła etymologiczne danych segmentów, występujące w compositach elementy łączące, wskazała rok najwcześniejszego poświadczenia zawierających je złożeń według OED, opisała ich znaczenia i zakres użycia, a także podała liczbę derywatów utworzonych za ich pomocą (*type frequency*) oraz określiła stosunek liczby wyekscerpowanych struktur do ich wystąpień (*type/token ratio*) i stosunek liczby *hapax legomenów* do łącznej liczby poświadczeń wszystkich badanych leksemów (*hapax legomena/token ratio*). Na końcu E. Mattiello zamieściła także listę form związanych produktywnych we współczesnym języku angielskim – zgodnie z jej opisem w latach 1950–2019 najaktywniejsze okazały się elementy: *nano-*, *-ogen*, *-valent* (neoklasyczne), *cyber-*, *e⁻²*, *petro-*, *-tainment* (skrócone), *Franken-*, *robo-*, *must-*, *-gate*, *verse-* (wyabstrahowane) oraz *docu-*, *net-*, *vege-*, *-flation*, *-umentary* (*in statu nascendi*).

Przejdźmy teraz do omówienia mocnych stron recenzowanej monografii naukowej. Zaczniemy od największej z nich, czyli od zaproponowanego modelu teoretycznego opisującego relacje w obrębie heterogenicznej klasy form związanych (ich część w językoznawstwie polonistycznym jest nazywana

członami związanymi lub afiksoidami). Moim zdaniem E. Mattiello wzniosła się przez jego skonstruowanie na najwyższy poziom refleksji nad jednostkami tego typu, wyciągając ostateczne wnioski z ostrożnego twierdzenia niektórych lingwistów, iż pewne struktury mają charakter przejściowy, graniczny czy mieszany. Sądzę tak z kilku powodów. Po pierwsze, autorka usytuowała formy związane w szerszym kontekście morfologii przejściowej, podając przykłady analogicznych jednostek i struktur. Po drugie, pokusiła się o całościowe ujęcie heterogenicznej klasy form związanych, w której wyróżniła formy neoklasyczne, skrócone i wyabstrahowane, co po raz pierwszy pozwala opisać je w spójny sposób. Po trzecie, starannie odróżniła od siebie afiksy, afiksoidy, formy związane i człony złożzeń, pogłębiając z pewnością nasze rozumienie każdej z tych klas. Po czwarte, uchwyciła w swoim modelu zjawisko powstawania nowych form związanych z coraz częściej używanych częściak kontaminacyjnych. Po piąte, pozostała na takim poziomie ogólności, który daje możliwość porównania opisywanych jednostek w różnych językach europejskich. Co istotne, nie twierdzę, że jest to idealny model teoretyczny (dla przykładu system terminologiczno-pojęciowy mógłby być bardziej precyzyjny, a wstępne założenia interpretacyjne – eksplicytnie wyrażone, afiksoidy w proponowanym rozumieniu mogą z kolei okazać się mało przydatnym pojęciem w slawistyce). Niewątpliwie stanowi jednak metajęzyk zachęcający do nowych badań empirycznych.

Drugą zaletę ocenianej rozprawy stanowi z pewnością umiejętne wykorzystanie ogromnych korpusów języka angielskiego: Corpus of Contemporary American English i News on the Web Corpus, a także Google Books Corpus w funkcji źródła badawczego. Przede wszystkim zapewniły one dużą wiarygodność materiałową publikacji włoskiej lingwistki. Umożliwiły jej również niezwykle dokładne określenie produktywności poszczególnych form związanych w kategoriach liczby derywatów, jej stosunku do liczby ich poświadczeń i relacji liczby *hapax legomenów* do łącznej liczby poświadczeń wyekscerpowanych wyrazów oraz zaprezentowanie zmian we frekwencji badanych struktur. Ponadto nie należy zapominać o tym, że ich wykorzystanie pozwoliło z pewnością odkryć wiele *hapax legomenów*, które w przeciwnym razie pozostałyby nieznane. Pozostaje jedynie zadać (inspirujące) pytanie: czy podobne badanie korpusowe dałoby się przeprowadzić w odniesieniu do współczesnej polszczyzny?

Z pewnością docenić należy też stronę kompozycyjną oraz stylistyczno-językową pracy z powodu jej następujących zalet. Po pierwsze, autorka przejrzysto ustrukturyzowała napisaną rozprawę i poprowadziła wywód, zręcznie przechodząc do kolejnych podrozdziałów (można by ewentualnie pomyśleć jeszcze o dodaniu nadrzędnych części: przeglądowej, teoretycz-

nej i empirycznej z powodu dużej liczby odmiennych jednak rozdziałów). Po drugie, z podziwu godną konsekwencją i w precyzyjny sposób stosowała zaproponowaną przez siebie terminologię, demonstrując tym samym funkcjonalność skonstruowanego modelu teoretycznego. Po trzecie, dodała do tekstu mnóstwo czytelnych tabel i wykresów prezentujących dane na temat produktywności form związanych i frekwencji zawierających je derywatów.

Przejdźmy z kolei do kilku wad recenzowanej monografii naukowej. Jedną z nich jest według mnie ubogi przegląd istniejącej literatury przedmiotu na temat złożzeń z członami związanymi. Sądzę tak z kilku powodów. Przede wszystkim jego zakres jest bardzo wąski. Autorka nie uwzględniła w nim wielu istotnych publikacji dotyczących omawianego zagadnienia, np. Kastrovsky (2009), Panocová (2015), Fajardo (2022). Wąski zakres zreferowanej literatury naukowej widać jeszcze jaskrawiej, kiedy porówna się ją z bibliografią załącznikową najnowszego artykułu przeglądowego z tego zakresu (Melloni 2023). Poza tym autorka skupiła się zasadniczo na przywołaniu różnorodnych rozważań teoretycznych, zdecydowanie mniej miejsca poświęcając zrekapitulowaniu wyników prac empirycznych, np. Inčuraitė-Noreikienė (2013), Díaz-Negrillo (2014), Vojtekova (2023). Wreszcie, nie dokonała żadnej metaanalizy referowanych pozycji bibliograficznych, nie porównała własnej charakterystyki form związanych z propozycjami zawartymi w publikacjach Prćić (2005, 2008) i Iacobini (1999) ani produktywności badanych elementów z pracami Waszakowej (2005) czy choćby Vojtekovej (2021).

Zatrzymajmy się teraz nad samym opisem zaproponowanym przez E. Mattiello. Przede wszystkim należy stwierdzić, że – wbrew oczekiwaniom – dostarcza on niewiele informacji o analizowanych złożeniach z członami związanymi. W zasadzie ogranicza się do wskazania źródła etymologicznego danego segmentu i występującego w compositach elementu łączącego, podania roku najwcześniejszego poświadczenia zawierających go derywatów w OED, a także określenia zakresu jego użycia i znaczenia (bez podawania parafraz analizowanych jednostek leksykalnych). Co istotne, nie znajdujemy zatem w charakterystyce opisywanych przez włoską lingwistkę konstrukcji np. informacji na temat reprezentowanych przez nie kategorii i podkategorii słowotwórczych, sfer tematycznych oraz pól i podpól leksykalnych, relacji semantycznych ich członów między sobą i w stosunku do całych konstrukcji, a także realizowanych gniazdowych modeli słowotwórczych czy struktur morfologicznych. Wskutek tego można odnieść wrażenie, że w recenzowanej monografii enumeracje zdecydowanie przeważają nad właściwą analizą zebranego materiału językowego, por. opisy złożzeń z członami *nano-*, *cyber-*, *e⁻²*, *petro-*, *-tainment*, *Franken-*, *must-*, *robo-*, *gate-*. Po drugie, z niektórymi decyzjami interpretacyjnymi trudno się zgodzić. Dla przykładu formy

związane *atto-* (s. 107) i *femto-* (s. 118–119) zostały przedstawione jako skrócone wyrazy duńskie, podczas gdy nie funkcjonują jako słowa angielskie, są więc raczej zapożyczone (ale równocześnie nie neoklasyczne). Podobnie np. element *-lect* autorka uznała za skrócenie wyrazu *dialekt*, jednakże parafraza leksemu *idiolekt* ilustrującego jego znaczenie wydaje się sprzeczna z taką analizą (s. 124).

Podsumowując, chciałbym wyraźnie stwierdzić, że monografia autorstwa E. Mattiello wypełnia istotną lukę w europejskiej literaturze językoznawczej. Wpisuje się w nurt badań nad złoženiami z członami związanymi w angielszczyźnie; z polonistycznych prac lingwistycznych najbardziej przypomina opracowania D. Ochmann (2004), K. Waszakowej (2005) i M. Vojtekovej (2021). Na pewno otwiera także przed naukowcami nowe perspektywy badań słowotwórczych – można w tym kontekście wskazać choćby możliwość opisu wspomnianych struktur z perspektywy synchronicznej, diachronicznej, funkcjonalnej czy komparatywnej. Niewątpliwie jej liczne zalety (oryginalny, szczegółowy i całościowy model teoretyczny, wykorzystanie dużych elektronicznych korpusów językowych, jasna kompozycja, konsekwencja terminologiczna, duża liczba tabel i wykresów, bogata egzemplifikacja materiałowa) dominują nad wadami (niedokładne zreferowanie literatury przedmiotu, mała liczba informacji o analizowanych złoženiach na poziomie opisu, pomyłki interpretacyjne). Sądę z tego powodu, że rozprawa ma dużą szansę nie tylko stać się klasycznym opracowaniem na temat złożeń z członami związanymi w angielszczyźnie, lecz także zainspirować do pogłębionych badań nad strukturami tego typu wielu europejskich morfologów. Moim zdaniem zasługuje również na przetłumaczenie na język polski, choćby w celach dydaktycznych.

Literatura

- Adams V. (1973): *An Introduction to Modern English Word-Formation*. Londyn.
- Amiot D., Dugas E. (2021): *Combining forms and affixoids in morphology*. [W:] *The Oxford Encyclopedia of Morphology*. Red. R. Lieber. Oxford.
- Baldi P., Dawar C. (2000): *Creative processes*. [W:] *Morphologie-Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation*. Red. G. Booij, C. Lehmann, J. Mudgan, W. Kesselheim, S. Skopeteas. T. 1. Berlin, s. 963–972.
- Bauer L. (1983): *English Word-Formation*. Cambridge.
- Bauer L. (1998): *Is there a class of neoclassical compounds, and if so is it productive?*. „Linguistics” nr 3, s. 403–422.
- Bauer L. (2017): *Compounds and Compounding*. Cambridge.
- Bauer L., Lieber R., Plag I. (2013): *The Oxford Reference Guide to English Morphology*. Oxford.
- Díaz-Negrillo A. (2014): *Neoclassical compounds and final combining forms in English*. „Linguistik Online” 68, s. 3–20.

- Fajardo J. (2022): *Pejorative Suffixes and Combining Forms in English* (Studies in Language Companion Series 222). Amsterdam–Filadelfia.
- Fradin B. (2000): *Combining forms, blends and related phenomena*. [W:] *Extragrammatical and Marginal Morphology*. Red. U. Doleschal, A.M. Thornton. Monachium, s. 11–57.
- Iacobini C. (1992): *La prefissazione nell'italiano contemporaneo*. Rzym. [Niepublikowana rozprawa doktorska].
- Iacobini C. (1999): *Distinguishing derivational prefixes from initial combining forms*. [W:] *Proceedings of First Mediterranean Morphology Meeting, Mytilene (Greece), 19–21 September 1997*. Red. G. Booij, A. Ralli, S. Scalise. Patras, s. 132–140.
- Inčiuraitė-Noreikienė L. (2013): *On the question of neoclassical compounds in Lithuanian*. „Verbum” nr 4, s. 60–69.
- Inčiuraitė-Noreikienė L. (2017): *Dabartinės lietuvių kalbos vardažodžių su (neo)klasikiniais elementais morfeminė sandara ir daryba*. Wilno.
- Jadacka H. (2001): *System słowotwórczy polszczyzny (1945–2000)*. Warszawa.
- Kastovsky D. (2009): *Astronaut, astrology, astrophysics: about combining forms, classical compounds and affixoids*. [W:] *Selected Proceedings of the 2008 Symposium on New Approaches in English Historical Lexis (HEL-LEX 2)*. Red. R. McConchie, A. Honkapohja i J. Tyrkkö. Somerville, s. 1–13.
- Kreja B. (1993): *Drobiazgi słowotwórcze: 31. O formancie -gate ‘afera, skandal’*. „Język Polski” z. 1, s. 63–69.
- Kreja B. (1995): *O różnych znaczeniach rzeczowników na -logia typu psychologia*. „Język Polski” z. 2, s. 115–120.
- Kreja B. (2000): *Pracoholicy i seksoholicy*. [W:] tenże: *Mówię, więc jestem. Rozmowy o współczesnej polszczyźnie*. Gdańsk, s. 44–47.
- Lehrer A. (1998): *Scapes, holics and thons: The semantics of combining forms*. „American Speech” 73, s. 3–28.
- Lehrer A. (2007): *Blendalicious*. [W:] *Lexical Creativity, Texts and Contexts*. Red. J. Munat. Amsterdam, s. 115–133 (Studies in Functional and Structural Linguistics).
- Lüdeling A., Schmid T., Kiokpasoglou, S. (2002): *Neoclassical word formation in German*. [W:] *Yearbook of Morphology*. Red. G. Booij, J. Van Marle. Dordrecht, s. 253–283.
- Marchand H. (1969): *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation: A Synchronic-Diachronic Approach*. Wyd. 2. Monachium.
- Melloni Ch. (2023): *Neoclassical Word Formation*. [W:] *The Wiley Blackwell Companion to Morphology*. Red. P. Ackema, S. Bendjaballah, E. Bonet, A. Fábregas. T. IV. Oxford, s. 1609–1640.
- Masseroli A. (1994): *Le semiparole nella lingua italiana contemporanea*. Pavia. [Niepublikowana rozprawa doktorska].
- Ochmann D. (2004): *Nowe wyrazy złożone o podstawie zdezintegrowanej w języku polskim*. Kraków.
- Panocová R. (2015): *Categories of Word Formation and Borrowing: An Onomasiological Account of Neoclassical Formations*. Newcastle.
- Plag I. (2003): *Word-Formation in English*. Cambridge.
- Prčić T. (2005): *Prefixes vs initial combining forms in English: A Lexicographic Perspective*. „International Journal of Lexicography” nr 3, s. 313–334.
- Prčić T. (2008): *Suffixes vs final combining forms in English: A Lexicographic Perspective*. „International Journal of Lexicography” nr 1, s. 1–22.
- Ronneberger-Sibold E. (2010): *Word creation: Definition – function – typology*. [W:] *Variation and Change in Morphology: Selected Papers from the 13th International Morphology Meeting*. Red. W.U. Dressler, D. Kastovsky, H. Luschützky. Amsterdam, s. 201–206.
- ten Hacken P. (2012): *Neoclassical word formation in English and the organization of the lexicon*. [W:] *Selected Papers of the 10th International Conference of Greek Linguistics*.

- Red. Z. Garviilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki, P. Kambakis-Vougiouklis. Komotini, s. 1090–1099.
- Warren B. (1990): *The importance of combining forms*. [W:] *Contemporary Morphology*. Red. W.U. Dressler, H. Luschützky, O. Pfeiffer i J. Rennison. Berlin. s. 111–132.
- Waszakowa K. (2005): *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny*. Warszawa.
- Vojteková M. (2021): *Nové kompozitá s iniciálovými bázoidmi cudzieho pôvodu v poľštine*. Prešov.